

Gene Sharp

PROGRESSIEVE

POLITIEK

en

GEWELDLOZE

POLITIEKE TECHNIEK

Stichting Voorlichting Aktieve Geweldloosheid (SVAG)

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Sharp, Gene

Progressieve politiek en geweldloze politieke techniek. / Gene Sharp; (vert. uit het Engels door A. van Etten; eindred. Wim Robben). - Zwolle: Stichting Voorlichting Aktieve Geweldloosheid (SVAG). - (Brochure-reeks Aktieve Geweldloosheid; dl.12)

Vert. van het hoofdstuk: The problem of political technique in radical politics. Uit: Social power and political freedom. - Boston: Porter Sargent, 1980. - (Extending horizons Books). ISBN 90-6346-312-X

SISO 399.24 UDC 323.25 NUGI 654

Trefw.: geweldloosheid; politiek.

© Stichting Voorlichting Aktieve Geweldloosheid
Postbus 137, 8000 AC Zwolle - 1989

Uit deze uitgave mag uitsluitend iets verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze ook, na voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

TER INLEIDING

Zelf jarenlang actief in de Socialistiese Partij in de V.S. kwam Gene Sharp tot de konklusie dat de socialistiese ideeën over politieke techniek ontoereikend zijn om de socialistiese idealen (van ondermeer sociaal-demokraten en kommunisten) werkelijk dichterbij te brengen: een rechtvaardiger maatschappelijk stelsel waarin geen plaats is voor armoede, uitbuiting, onderdrukking en oorlog, en waarin de mensen zo volledig mogelijk hun talenten zullen kunnen ontwikkelen. Dit komt door onvoldoende inzicht in de wijze waarop men voor humane socialistiese doelstellingen kan strijden met behulp van humane socialistiese methoden. Bij gebrek aan iets beters werden de methoden en de instellingen van het systeem dat zij verafschuwden overgenomen. Bovendien hebben zij zich er nooit actief voor ingezet om mensen te trainen in een techniek van politieke actie die doeltreffend toegepast kan worden (onafhankelijk van de staat of zelfs tegen de staat), als die staat zelf gerechtigheid, vrede en vrijheid met voeten treedt. "Men kan dan toch moeilijk beweren dat men zijn verantwoordelijkheid tegenover de toekomst van de mensheid serieus neemt," schrijft Sharp.

Hierna zet hij de voorwaarden uiteen waaraan een nieuw model van politieke macht zou moeten voldoen dat moreel is, niet-militair, en door mensen zelf op effectieve wijze kan worden gehanteerd. Binnen de tradities van de socialistiese arbeidersbeweging kan men hiervan reeds de aanknopingspunten vinden, evenals in andere voorbeelden van geweldloos verzet tegen situaties van onderdrukking of overheersing. Verdere bestudering, verfijning en verbetering van deze humane strijdtechniek is dan ook van het grootste belang.

Ter afsluiting legt de schrijver de progressieve partijen het volgende verzoek voor: "In de schaduw van de resulta-

ten van de progressieve bewegingen der laatste jaren, en met het oog op de menselijke en politieke behoeften van onze tijd, vraag ik de huidige progressieven toch niet teveel, als ik hen verzoek in een nieuwe richting te kijken. Wellicht zal geweldloze strijd een unieke bijdrage kunnen leveren aan het ontwikkelen van een 'nieuwe politiek' die realistisch, moreel en doeltreffend is."

Dit is, kort samengevat, wat de Amerikaanse onderzoeker Gene Sharp in deze brochure centraal heeft gesteld. Maar wat voor een humaan socialisties streven geldt, zal toch evenzeer ook gelden voor een humaan christelijk en liberaal streven. In de praktijk, van bijvoorbeeld de Nederlandse politiek, blijken er vanuit deze drie politieke stromingen nauwelijks impulsen uit te gaan om modellen van geweldloze konfliktoplossing, ook op het terrein van de nationale defensie, tot ontwikkeling te brengen. Een jaarlijks budget, van bijvoorbeeld 10% van de defensie-begroting, hiervoor zou toch wel het minste zijn maar lijkt nog ver weg. Deze brochure is opnieuw een bijdrage tot een verandering in deze richting: de ontwikkeling van een meer humane en geweldloze politiek.

Wim Robben

PROGRESSIEVE POLITIEK EN POLITIEKE TECHNIEK

Het probleem dat aan elke vorm van progressieve politiek ten grondslag ligt is hoe men politiek doeltreffend moet handelen om het sociale, economische en politieke leven van de bevolking te verbeteren. Dit is het probleem van de politieke techniek, maar tevens het fundamentele probleem van alle politiek. Zelfs konservatisme vormt hierin geen uitzondering. Het probleem daar is het kiezen van middelen die men kan gebruiken in de strijd tegen de krachten die veranderingen willen bewerkstelligen, met het doel om datgene te behouden wat men in de bestaande instellingen en tradities waardevol acht.

Het probleem treedt scherper naar voren in de progressieve politiek, op de eerste plaats omdat "progressieven" steeds streven naar fundamentele veranderingen en veranderingen aan de basis. Dit probleem is echter nog niet opgelost; de doelstellingen van de progressieve politiek zijn niet gerealiseerd en de mensen zijn in brede kring teleurgesteld over de resultaten die zijn bereikt door deze politieke bewegingen in de laatste jaren.

Het zal dus nodig zijn om de juistheid van de oplossingen, die gewoonlijk door progressieven worden aangevoerd om de samenleving van hun dromen te realiseren, aan een grondig onderzoek te onderwerpen. Zo'n onderzoek kan wel verontrustend en ook moeilijk zijn, maar het is toch wel te verkiezen boven het steeds maar blijven herhalen van bestaande oplossingen, die ofwel onvolledig of zelfs totaal verkeerd zijn. Zo'n onderzoek is ook beter dan te trachten je van je maatschappelijke en politieke verantwoordelijkheden te ontdoen door een vlucht in een ekstreme, individualistische, persoonlijke filosofie of een vorm van pacifisme

of van anarchisme welke verdeeldheid teweegbrengt. Evenmin moet het gebeuren dat de onvolkomenheden van een bepaalde politieke leer of 'n bepaald programma er ons alleen maar toe brengen om een andere politiek tot de onze te maken. In plaats daarvan moeten wij het wezenlijke van de politiek opnieuw gaan doordenken.

Het algemene probleem van de politieke techniek in een progressieve politiek kan worden onderverdeeld in minstens drie ondergeschikte problemen: (1) hoe men anderen ervan moet overtuigen dat verandering noodzakelijk is; (2) hoe men de politieke, sociale, economische en militaire macht moet neutraliseren van die groeperingen, die zich tegen de veranderingen verzetten; en (3) hoe men de verlangde veranderingen uit moet voeren. Deze brochure is vooral gewijd aan de beantwoording van de tweede vraag, omdat deze tot nu toe op de minst bevredigende wijze is opgelost, en omdat het antwoord op de derde vraag voor het overgrote deel afhankelijk is van de oplossing die men aandraagt voor het tweede probleem.

Deze drie problemen moeten worden onderzocht voor alle politieke of kwasi-politieke bewegingen die ernaar streven veranderingen teweeg te brengen - of die nou liberaal, socialisties, maatschappelijk hervormend, anarchisties, pacifisties, kommunisties of fascisties van aard zijn. Dit hoofdstuk richt zich op het probleem van de politieke techniek met betrekking tot de "socialistische" bewegingen. In het kort zullen wij drie van dergelijke bewegingen bekijken, die ieder op hun eigen manier het probleem hebben aangepakt op welke wijze de door hen verlangde samenleving in de toekomst gerealiseerd kan worden: de Utopiese Socialistes, de Sociaal-Demokraten en de Kommunisten. Binnen deze drie vinden we nog heel belangrijke varianten, die we nu echter niet zullen bespreken. Deze varianten doen echter niets af van de fundamentele punten van hun benaderingsmethode, die wij voor deze kritiese analyse hebben uitgekozen.

Hernieuwd onderzoek, waarmee in sommige delen van het socialistiese denken en programmeren een begin is gemaakt, maakt dit onderwerp van onze studie bijzonder actueel. De analyse hier is echter alleen maar een illustratief voorbeeld van de soort analyse, die men van iedere politieke leer en beweging zou kunnen maken. Er zijn soortgelijke kritiese analyses nodig voor andere benaderingen, die ernaar hebben gestreefd meer menselijke, humane vormen van samenleven te realiseren; hierbij horen dus ook liberale en anarchistiese benaderingen.

De hier volgende analyse van deze "socialistische" bewegingen is krities - dit ondanks de volledige sympathie die de schrijver het uiteindelijke doel van socialisten toedraagt: een rechtvaardige en vrije samenleving zonder standen, zonder oorlog en zonder naties; en ook ondanks het feit dat hij in zijn studententijd enige jaren actief lid geweest is van de Socialistiese Partij van de V.S. Mijn konklusie, dat de socialistiese ideeën over politieke techniek ontoereikend zijn, kwam heel geleidelijk en zelfs met pijn; het is immers nooit gemakkelijk om te konkluderen dat de beweging en de middelen, waarin men zijn vertrouwen heeft gesteld, ontoereikend zijn. Dit is vooral zo als het erg moeilijk blijkt om een doeltreffend alternatief veranderings-model en een alternatieve politieke techniek te ontwikkelen.

SOCIALISTIESE DOELEINDEN EN TECHNIEK

Het doel, dat zowel utopiese socialisten als sociaal-demokraten en kommunisten zich stellen, heeft altijd bestaan uit het vervangen van de kapitalistiese maatschappij door een rechtvaardiger stelsel, waarin geen plaats is voor armoede, uitbuiting, onderdrukking en oorlog, en waarin de mensen zo volledig mogelijk hun talenten zullen kunnen ontwikkelen. Deze bewegingen hebben op verschillende wijzen de aard van het kapitalisme geanalyseerd. Maar het meest beduidende verschil tussen die bewegingen ligt wel in de vraag, welke middelen er aangewend moeten worden om het "socialisme" of, uiteindelijk, het "kommunisme" tot werkelijkheid te maken (kommunisme dus met een kleine letter 'k' om de uiteindelijke doelstelling aan te geven van een vrije, rechtvaardige en vreedzame samenleving, waarin zelfs de staat* zou ophouden te bestaan).

Om een nieuwe samenleving te bewerkstelligen richtten de utopiese socialisten zich op de eerste plaats op onderwijs

*De term 'staat' wordt hier gebruikt om dié bepaalde regeringsvorm aan te duiden, die het volgende omvat: een permanente burokratie om het beleid uit te voeren van de dominante groepering, die het hele regeringsapparaat in handen heeft; een permanent stelsel van politie en gevangeniswezen om de overtreders van de wet en de tegenstanders van het beleid van het regime te straffen; en een permanent militair apparaat, dat tegen eksterne vijanden en zelfs ten tijde van onrust tegen de binnenlandse bevolking kan worden gebruikt of waarmee in zo'n situatie kan worden bedreigd.

en op overtuigingskracht om anderen van hun doelstellingen te overtuigen, en op de kracht van het voorbeeld om de nieuwe maatschappelijke orde op te bouwen door middel van het starten van sociale en economische experimenten. Ze negeerden echter in hoge mate het probleem hoe ze de macht van de groeperingen, die gekant waren tegen de veranderingen die zij wilden realiseren, moesten neutraliseren. Dit was de belangrijkste reden van hun zwakte, een zwakte die hen noodlottig werd. Omdat zij de kwesties van macht - waartoe ook de vraag behoorde hoe ze zich moesten verweren tegen vastberaden oppositie - niet echt het hoofd boden, was hun invloed op het terrein van de praktische politiek minimaal. Zij konden slechts in zeer geringe mate een duurzame bijdrage leveren aan de feitelijke re-organisatie van het maatschappelijk, economies en politieke leven. De keuze waarvoor degenen, die "socialisme" werkelijk tot ontwikkeling wilden brengen, zich zagen gesteld was er dan ook grotendeels een tussen de sociaal-demokraten en de kommunisten.

TWEE ANTWOORDEN

Het probleem op welke wijze men zich moet opstellen tegenover vastberaden verzet tegen een veranderings-programma en de wijze waarop men het gewenste politieke beleid en stelsel moet invoeren, is een kwestie van politieke techniek. De socialisten, die de machtsfaktor onder ogen zagen, waren gedwongen de volgende vraag te beantwoorden: Welke middelen moeten er worden aangewend om er zeker van te zijn dat de gewenste veranderingen kunnen worden gerealiseerd, zelfs als men zich gesteld ziet tegenover een krachtige oppositie?* In beginsel beantwoordden zowel de sociaal-demokraten als de kommunisten deze vraag op dezelfde wijze: Zorg dat je het regeringsapparaat volledig in handen krijgt en gebruik dan de macht van de staat om een dergelijke tegenstand het hoofd te kunnen bieden.

*Men moet overigens nog een andere vraag onder ogen zien: Wat moet men doen als anti-sociale en diktatoriale groeperingen de staat in hun macht krijgen? Het is wel duidelijk dat in zo'n geval de normale procedures van een liberale democratie ontoereikend zijn. Maar een gewelddadige opstand is ook onderhevig aan ernstige nadelen en zwakheden, die grotendeels ontstaan door het feit dat dergelijke diktatoriale groeperingen dan de beschikking krijgen over de volledige politiemacht en de militaire middelen van de

Bij het beantwoorden van de vraag, hoe men de macht over de staat in handen kan krijgen en hoe men die macht moet gebruiken als men daar eenmaal over beschikt, kwamen de twee bewegingen op een totaal verschillend antwoord uit. De sociaal-demokraten waren voorstanders van vreedzame en parlementaire middelen, terwijl de kommunisten bereid waren om elk middel aan te wenden, dat hen als "noodzakelijk" voorkwam. Als, ondanks een verkiezingsoverwinning voor de sociaal-demokraten, de kapitalisten en hun medestanders weigerden om de macht van de staat aan hen over te dragen, of in een situatie waarin politieke democratie niet bestond, stelden de sociaal-demokraten zeer verschillende middelen voor, maar daartoe behoorden ook de gewelddadige revolutie en de algemene staking. De kommunisten zijn steeds bereid geweest om, met of zonder een verkiezingsoverwinning, gebruik te maken van staatsgrepen, gewelddadige machtsovernamen en guerrilla-oorlogvoering. In feite hebben zij schijnbaar altijd de voorkeur gegeven aan gewelddadige middelen, blijkbaar omdat het dan gemakkelijker zou zijn om na het grijpen van de staats-macht politiek geweld en centralisering te kunnen blijven gebruiken voor het hervormen van de samenleving. Als de sociaal-demokraten éénmaal de macht in handen hadden, waren ze altijd bereid deze macht weer op te geven, als ze in een verkiezing verlagen werden, terwijl de kommunisten een dergelijke mogelijkheid geheel uitsloten.

In het algemeen gesproken betekende het feit, dat de sociaal-demokraten werkten op basis van liberale democratische procedures, dat ze een nieuwe partij tot ontwikkeling moesten brengen of een bestaande partij aan hun doelstellingen omvormen, waarna ze dan een verkiezingskampagne moesten voeren, totdat ze via een verkiezingsoverwinning in staat waren de macht over het regeringsapparaat in handen te krijgen. Als de sociaal-demokraten eenmaal de staat hadden overgenomen, stonden de gehele burocratie van de staat en alle middelen ter onderdrukking - politie, gevangenen, militia, leger, vloot, enz. - tot hun beschikking (binnen de aanvaarde grenzen der politieke democratie) om, tegen de oppositie in, hun beleid uit te voeren en te ver-

staat. Als de krijgsmacht in zo'n situatie niet in overgrote mate tot miterij overgaat, zal de kans dat een omwenteling door middel van geweld zal slagen prakties nihil zijn. Het feit dat socialisten, andere progressieven en democraten in het algemeen er niet in slaagden een politieke techniek te ontwikkelen die met zulke eventualiteiten kon afrekenen, was ongetwijfeld een belangrijke oorzaak van de Nazi-tijd.

sterken. De brede aanvaarding van konstitutionele democratische procedures, de druk uitgeoefend door het volk om de gekozen regering te ondersteunen, en de kunde en - zondig - de bereidheid van de sociaal-demokraten om middelen ter onderdrukking te gebruiken, waren gewoonlijk meer dan voldoende om te garanderen dat de konservatieve oppositie zich zonder slag of stoot bij de toestand zou neerleggen.

In tegenstelling tot de vreedzame, konstitutionele methodes van de sociaal-demokraten weigerden de kommunisten ook maar de mogelijkheid te aanvaarden, dat "bourgeoiswaarden" hen zouden beletten om alle obstakels uit de weg te ruimen, die hen in de weg zouden kunnen staan bij het bereiken van hun doel. Daarom waren zij bereid alle middelen, welke dan ook, te gebruiken die zij "noodzakelijk" achtten, in het bijzonder de staatsgreep. Als zij dan eenmaal de macht over de staat in handen hadden, waren de wijzigingen die zij doorvoerden veel radikaler en meer omvattend dan bij de sociaal-demokraten het geval was, en ze waren bereid om alle onderdrukkingsmiddelen van de staat aan te wenden om hun beleid veel radikaler en meedogenlozer door te drukken, dan de sociaal-demokraten dat zouden doen. Deze bereidheid maakte het voor hen gemakkelijker om de mensen zo ver te krijgen dat ze zich bij dat beleid neerlegden. Maar toch konden de radikale wijzigingen, de snelheid waarmee die werden uitgevoerd en de methoden die daartoe werden gebruikt, wel eens felle tegenstand opwekken. Om dit het hoofd te kunnen bieden waren de kommunisten bereid met grotere hardheid het volk te onderdrukken en de werkelijke macht geheel in handen te leggen van de door hen beheerste staat.

Behalve de sociaal-demokratiese en de kommunistiese oplossingen voor het probleem kwamen er ook andere progressieven, zoals syndikalisten, naar voren met heel andere middelen (vooral stakingen en andere vormen van "direkte aktie") om de tegenstand tegen het invoeren van socialisme te kunnen bestrijden. Hun gezichtspunten kregen echter in de socialistiese bewegingen nooit de overhand.

De sociaal-demokraten konden tot op zekere hoogte in alle oprechtheid zichzelf beschouwen als trouwe aanhangers van de demokratiese beginselen, en daarom van socialisme, dat immers gebaseerd was op "menselijke waarden". De kommunisten konden hen er echter van beschuldigen, dat ze zich tevreden stelden met geringe hervormingen, dat ze het op een akkoordje gooiden met het kapitalisme, en dat ze ontrouw waren aan het werkelijke doel van de ware so-

cialistische - en dus uiteindelijk ook de gewenste standenloze, statenloze en oorlogloze - samenleving. De sociaal-demokraten konden echter met reden de communisten ervan beschuldigen, dat zij in hun meedogenloosheid de fundamentele houding tegenover mede-mensen uit het oog verloren (die houding die oorspronkelijk de socialistiese voormannen had geïnspireerd) doordat zij verraad pleegden aan de revolutie door het vestigen van een diktatuur, en doordat zij bereid waren om massaal mensen te laten lijden in naam van de Revolutie - waarbij zij dan vaststelden dat zo het einddoel nooit zou worden gerealiseerd.

De meningsverschillen gingen hier dus over de politieke techniek.

IS ER GEEN ANDERE MANIER?

Binnen de reeks van middelen, waaruit de twee groeperingen meenden te kunnen kiezen omdat die voor hun politieke doel geschikt zouden zijn, was geen oplossing te vinden voor dit probleem. De vreedzame, konstitutionele methodes van de sociaal-demokraten brachten ook reformisme, schipperen met je principes, en het aanvaarden van de door de tekortkomingen van het parlementaire stelsel veroorzaakte beperkingen met zich mee.(1) De niets en niemand ontziende middelen, die door de kommunisten werden gebruikt, brachten ook onmenselijkheid, eksekuties, diktatuur, konsentratiekampen en andere onderdrukkingsmiddelen met zich mee. In de ogen van zowel sociaal-demokraten als kommunisten bestond er geen enkele techniek van politieke actie, die tegelijkertijd revolutionair, vreedzaam, effectief, democraties en humaan kon zijn. Als een dergelijke techniek door hen zou zijn ontdekt, zou de geschiedenis waarschijnlijk een totaal ander verloop gehad hebben.*

De veronderstelling, dat er geen vreedzame en toch te-

*Het probleem bestond ook gedeeltelijk uit het vinden van een manier om de industriële en politieke instellingen te organiseren en te structureren. Op dit punt was de bijdrage, geleverd door het vakbonds-socialisme, potentieel een belangrijke faktor. Het gehele terrein van het denken over "industriële democratie" en "arbeidersmacht" is hier van toepassing, maar omdat deze verhandeling zich grotendeels beperkt tot de kwestie van politieke techniek, en omdat anderen meer bevoegd zijn om over industriële democratie te schrijven, zullen wij het aan hen overlaten om over dit belangrijke terrein te praten.

gelijk militante en doeltreffende techniek te vinden was om onderdrukking te kunnen bestrijden, had nog een ander belangrijk effect op de sociaal-demokratiese en op de kommunistiese bewegingen: hun standpunt ten opzichte van oorlog. Dat oorlogen veroorzaakt werden door het kapitalisme en dat de arbeiders er dus absoluut geen belang bij hadden en ook niets met oorlog te maken wilden hebben, was altijd als een soort dogma door de socialisten verkondigd. Er was geen enkele reden waarom de arbeiders van het ene land ten strijde zouden trekken om de arbeiders van een ander land te doden in een gevecht tussen hun respektievelijke kapitalistiese meesters, als zij beiden in het kapitalisme hun ware gemeenschappelijke vijand herkenden.

Twee belangrijke factoren veranderden echter de toepassing van dit beginsel: (1) vanwege echte of veronderstelde bedreigingen van de zijde van een op expansie en verovering belust buurland raakten de arbeiders in verschillende landen overtuigd van de noodzaak hun vaderland tegen dergelijke bedreigingen te verdedigen; (2) na de Russiese Revolutie begon men de verdediging van het vaderland steeds meer te zien als de verdediging van de Revolutie en van de eerste "Arbeiders-staat". In beide gevallen was men van mening dat men moest kiezen tussen: (1) lijdzame onderwerping uit lafheid of vanwege sympathieën met de "vijand"; (2) militair verzet en (3) individualisties pacifisme, hetgeen politiek de betekenis had van zich bij de zaak neerleggen als men zich bedreigd voelde.

Daar men niet kon beschikken over een, als zodanig te beschouwen, alternatieve techniek van defensief verzet in plaats van oorlog, bleef er in de ogen van de meeste sociaal-demokraten en kommunisten slechts één mogelijke oplossing over voor al diegenen, die geloofden in de verdediging van hun vaderland, van het door hen gekozen maatschappelijk stelsel en van hun eigen huis en haard tegen de bedreigingen van buitenaf. En dat was steun aan de oorlog.

Als er echter een alternatieve techniek van verzet tegen onderdrukking had bestaan, die zowel niet-militair als doeltreffend was, dan zou dat de bereidheid van socialisten en arbeiders, om deel te nemen aan de beide Wereldoorlogen, waarschijnlijk totaal veranderd kunnen hebben. Ook dit zou de loop van de geschiedenis hebben kunnen wijzigen.

GEKONSENTRERDE MACHT

Het besluit van de sociaal-demokraten en van de kommunisten om voor de verwezenlijking van het socialisme op de staat te vertrouwen en steun te bieden aan de oorlog, heeft beslissende veranderingen gebracht in de "socialistische" denkwijze, programma's en prestaties. Eens hadden de socialistiese bewegingen zich verzet tegen de gekonsentreerde kapitalistiese ekonomiese en politieke macht. Zij hadden steeds de nadruk gelegd op het recht van de arbeiders om vrij te zijn van overheersing en zij hadden erop gestaan dat de arbeiders de produktie-middelen in eigendom zouden moeten kunnen beheren. Nu kwamen deze bewegingen ertoe zelf te gaan streven naar verdere konsentrasie van ekonomiese en politieke macht in handen van de staat, hetgeen eigenlijk iets was wat ze eens hadden willen afschaffen. Zo raakten ze afhankelijk van de staat met haar burokratie, politiemacht en krijgsmacht om de "Revolutie" te kunnen realiseren, verdedigen en tot voltooiing te brengen. Aldus kwam de beslissende macht in de, met name kommunistiese, samenleving in feite NIET in handen van de arbeiders, maar kwam in een meer uitgebreide en stabiele vorm in handen van een heersende "klasse" en de daarbij behorende beroepsburokraten en onderdrukkings-agenten.

Het feit dat deze nieuwe heersende klasse in hoge mate politiek van aard was en uit de hoogste hiërarchie van de Partij, de burokratie, de politie en de militaire funktionarissen bestond (in plaats vanuit de kapitalisten en hun vertegenwoordigers) neemt toch niet weg, dat dit resultaat in het geheel niet leek op de definitieve samenleving die de eerste socialistiese pioniers voor ogen stond. Het oorspronkelijke doel van de socialisten om een standenloze, oorlogloze en staatloze samenleving te scheppen is radikaal gewijzigd ten gunste van de Welvaartsstaat, een Arbeidersstaat, een Socialistiese staat. Zelfs in een tijd, waarin men deze termen vaak beter zou kunnen vervangen door de term "Oorlogsstaat", wordt het bijna als ketterij beschouwd als men dit oorspronkelijke doel in de herinnering terugroept. Zelden hoort men nu nog het vroegere voorwendsel dat dit allemaal een noodzakelijke overgangsfase is, op weg naar het eigenlijke doel.

De vroegere idealen van een kooperatieve democratie, vakbonds-socialisme en de macht over de industrie in handen van de arbeiders zijn bij het organiseren van een genationaliseerde industrie door sociaal-demokraten en kommunisten grotendeels verloren gegaan. De vestiging van een gecentra-

liseerde industrie onder staatsbeheer, tesamen met technologiese ontwikkelingen, veranderingen in de massa-kommunikatie en de eisen, die gesteld worden aan "doeltreffende" militaire voorbereidingen - die allen de steun hebben genoten van de socialisten - heeft wel betekend dat de arbeidersstand in "socialistische" landen meer onderworpen is aan de macht van de staat, meer gemanipuleerd wordt door de massa-media, en zich meer bedreigd voelt door oorlog dan voordat de partijen, die het socialisme aanhingen, aan de macht kwamen.

Tegelijkertijd heeft de konsentrasie van ekonomiese, sosiale, politieke en militaire macht in handen van een staat, die door socialisten of kommunisten wordt geregeerd, voor de arbeiders en voor anderen met zich meegebracht dat zij vaak steeds meer problemen ontmoetten in het leiden van hun eigen leven, in het neutraliseren van ondemokratiese tendenties, in het behouden van demokratiese vrijheden en in hun verzet tegen de oorlog, en dat zij vaak ook geen gelegenheid krijgen om die eigenschappen te ontwikkelen, waarvan men vroeger dacht dat ze onafscheidelijk verbonden waren aan een socialistiese maatschappij.

Het gaat er hier niet om te ontkennen dat er geen belangrijke vooruitgang is geboekt in de westelijke wereld in het teniet doen van ekstreme armoede, honger en ziekte, en ook niet dat de socialistiese bewegingen geen zeer belangrijke bijdrage hebben geleverd aan deze veranderingen. Het is echter wel zo, dat men bij het realiseren van deze belangrijke doelstellingen vaak andere, misschien zelfs belangrijker, socialistiese doelstellingen uit het oog verloren heeft.

Een belangrijke reden voor het verloren gaan van vroegere socialistiese doelstellingen is, naar mijn mening, wellicht wel dat de "socialistische" bewegingen niet op een bevestigende manier het probleem hadden opgelost van de politieke techniek. Zij schoten tekort in voldoende kennis van de wijze, waarop men voor humane socialistiese doelstellingen kan strijden met behulp van humane socialistiese methodes. Bij gebrek aan iets beters namen zij dus weer in zeer sterke mate hun toevlucht tot de methodes en de instellingen van 't systeem dat zij verafschuwden, en deze stonden dan ook lijnrecht tegenover hun socialistiese doelstellingen. Daardoor werkten zij eraan mee om niet hun nieuwe demokratiese vreedzame wereld, waarin gelijkheid en broederschap heerste, te verwerkelijken, maar een wereld waarin zelfs enkele van de ongewenste strevingen van het

door hen zo gehate stelsel werden gekoesterd en verwezenlijkt.

Mensen hebben geen training gehad in een techniek van politieke actie, die zij met doeltreffendheid zouden kunnen toepassen, onafhankelijk van de staat of zelfs tegen de staat, als die staat zelf gerechtigheid, vrede en vrijheid met voeten treedt. Als men kritiekloos de oppervlakkige ideeën, die de "socialistische" bewegingen over politieke techniek hadden, op de tegenwoordige tijd wil overbrengen (met alle daaraan verbonden bedreigingen voor de menselijke vrijheid en voor het leven zelf) dan kan men toch moeilijk beweren, dat men zijn verantwoordelijkheid tegenover de toekomst van de mensheid serieus neemt.

EEN NIEUWE POLITIEK

In verscheidene landen is er sinds de zestiger jaren onderzoek op gang gekomen om een "nieuwe politiek" tot ontwikkeling te brengen, die de mensheid beter van dienst zal kunnen zijn dan de politiek die we tot nu toe gekend hebben. Naar mijn mening moet deze nieuwe politiek onder andere omvatten: een zekere waakzaamheid voor het behouden en het bereiken van burgerlijke vrijheden, een overheveling van doeltreffende politieke en economische macht in handen van de mensen zelf, verzet tegen alle vormen van kolonialisme en uitbuiting, een vervanging van de krijgsmacht door burgerlijke vormen van verdediging, en het opnieuw inbrengen van menselijkheid en warmte in het sociale, economische en politieke leven.

Als men wil vermijden, dat deze "nieuwe politiek" op dezelfde rots - de rots van de politieke techniek - te pletter loopt als de oude politiek dat overkwam, dan is het absoluut nodig dat ze nieuwe actie-middelen ontwikkelt. Een dergelijke techniek zal in staat moeten zijn om:

1. het parlementaire stelsel aan te vullen, vooral door in de theorie en in de praktijk twee onjuiste onderstellingen, die vaak ermee worden geassocieerd, recht te zetten: (a) dat de enige aanvaardbare en doeltreffende macht die macht zou zijn, welke ons via het bestuursapparaat en via het verkiezingssysteem verleend wordt, en (b) dat er in politiek opzicht prakties niets van betekenis gedaan zou kunnen worden zonder dat men de macht over de staat in handen krijgt.

2. de afhankelijkheid van onderdrukkingsmiddelen, die

de staat ter beschikking staan om mogelijk verzet tegen veranderingen de kop in te drukken, drasties te verminderen of zelfs geheel uit te schakelen; en

3. gewelddadige revolutie en oorlog te vervangen door geweldloze strijd als een middel om dringende conflicten, waarbij zeer belangrijke kwesties op het spel staan, te kunnen oplossen.

Een dergelijke techniek moet dus in beginsel een vreedzaam model zijn om strijd te voeren en om de macht van de oppositie het hoofd te bieden. Zoiets vereist wel iets meer dan woorden en goede bedoelingen. In deze wereld vinden woorden alleen maar toepassing als de ideeën en beginselen, die eraan ten grondslag liggen, in een bepaalde combinatie van morele, psychologische, sociale, economische of politieke macht verwezenlijkt worden.

Aan macht kan men in deze wereld niet ontkomen. Macht is aanwezig in interpersoonlijke situaties, zoals de invloed van een moeder op haar kind en van geliefden op elkaar, en ook in maatschappelijke situaties, zoals arbeiders die wel of niet bepaalde goederen produceren; mensen die samen beslissingen nemen; het stichten en in stand houden van instellingen die de jeugd onderrichten, voedsel produceren en distribueren of die welke doelen dan ook realiseren; handelaars die kopen en verkopen, of die geen van beide doen; dienstplichtigen die wel of niet dienst weigeren; arbeiders die in staking gaan of bazen die de staking proberen te breken; een land dat oorlog voert of op een andere manier weigert zich te laten intimideren door bedreigingen. Dit zijn allemaal voorbeelden, en er zijn er nog wel meer, waarbij verscheidene soorten van macht een rol spelen.

In zich is macht ook niet immoreel. De enige en ernstigste faktor, waardoor die macht immoreel wordt, is de bereidheid om anderen lichamelijke verwondingen toe te brengen of zelfs te doden - de bedreiging met of het gebruik van lichamelijk geweld.(2) Tenzij men afstand doet van alle verantwoordelijkheid voor je medeburgers, alle verantwoordelijkheid om zich te verzetten tegen ongerechtigheid, tirannie en oorlog, en alle deelname of steun aan een of andere maatschappelijke betrekking buiten je eigen persoon om, is het onvermijdelijk dat men enige vorm van macht uitoefent, ondersteunt of propageert.

De moeilijkheid is dan ook om een soort macht te vinden, die vreedzaam en onschadelijk is, en die je tegelijkertijd in staat stelt om je verantwoordelijkheden ten opzichte van anderen te vervullen. Om het op een andere manier te

zeggen: de moeilijkheid is een soort macht te ontdekken, die moreel is en niet-militair, die door mensen zelf kan worden gebruikt en die een aanzienlijke bijdrage kan leveren aan de oplossing van het probleem van de politieke techniek.

We hebben dus een meer direkte vreedzame techniek nodig van socio-politieke aktie, welke (a) de procedures van de liberale democratie kan aanvullen, als die ontoereikend blijken te zijn of als die hun uitwendige vorm wel behouden hebben, maar de demokratiese inhoud ervan verzwakt of vernietigd is; en (b) die de plaats kan innemen van gewelddadige direkte aktie, gewelddadige revolutie en oorlog. Als, binnen de kontekst van sociale doelstellingen, het probleem eenmaal is opgelost, op welke wijze men de oppositie de baas kan worden zonder gewelddadige direkte aktie of zonder zich totaal te verlaten op de macht van de staat, wordt de vraag op welke wijze men de instellingen van de samenleving op demokratiese basis en met een grotere zeggenschap van de bevolking kan organiseren, veel eenvoudiger te beantwoorden. Er zijn reeds aanwijzingen welke algemene vorm deze aktie-techniek zal moeten aannemen, en men heeft ook enige ervaring in de toepassing ervan. Binnen de tradities van de socialistiese arbeidersbeweging zelf kan men aanknopingspunten vinden om dit antwoord te vinden - aanknopingspunten die de meeste moderne "socialisten" vaak liever zouden vergeten.

AANKNOPINGSPUNTEN VOOR HET VINDEN VAN HET ANTWOORD

Socialisten zijn ooit van mening geweest dat de beste manier, om oorlogen in kapitalistiese stelsels te voorkomen, bestond uit het houden van algemene stakingen in eigen land door de arbeiders, en uit het muiten en het zich verbreederen met de soldaten van de tegenpartij door de eigen troepen. De syndikalisten stelden meer vertrouwen in de algemene staking als een middel om de macht over de industrie volledig in handen van de arbeiders te krijgen, dan in het grijpen van de staatsmacht, om die macht dan weer te gebruiken om de industrie te kunnen beheersen. Boykots en allerlei stakingsvormen hebben in de arbeidersbeweging en in de socialistiese strijd in het verleden een belangrijke rol gespeeld, ofschoon zij nu bijna alleen nog maar worden

aangewend ter verkrijging van hogere lonen, betere arbeidskondities, en dergelijke, en niet meer om de maatschappij op socialistiese leest te schoeien. In de westerse wereld zijn deze stakingen vaak gepaard gegaan met bitterheid en haat, en soms zelfs met wederzijds lichamelijk geweld. Dergelijke emoties en een dergelijke gedragswijze zijn echter niet eigen aan deze methodes.

Het belangrijke punt hier is wel, dat deze methodes in zich niet-militair en buiten-parlementair zijn. Het zijn directe methodes en ze kunnen door de arbeiders worden toegepast als andere middelen hebben gefaald. Doordat zij deze eigenschappen bezitten, voldoen ze dan ook aan de noodzakelijke voorwaarden, die door ons zijn gesteld, om te komen tot een nieuwe socio-politieke techniek. Dat betekent natuurlijk nog niet dat zij in hun huidige vorm al volledig doeltreffend zijn.

Nog een belangrijk aanknopingspunt voor de oplossing van dit probleem der politieke techniek komt uit India: de Gandhiaanse strijd tegen onrecht en voor het tot stand brengen van politieke onafhankelijkheid.(3) Deze strijd, die niet-militair was en buiten de grondwet om ging, werd met behoorlijke doeltreffendheid gevoerd. In tegenstelling met de ervaringen in India schijnt het gebruik van stakingen en van boycots in de westerse arbeidersstrijd betrekkelijk ruw en primitief te zijn. In India slaagde men er, in opmerkelijk hoge mate, in om de bitterheid, vijandigheid en haat, die met zo'n belangrijke strijd meestal gepaard gaan, tot een minimum te beperken en de strijd vaak vergezeld te doen gaan van persoonlijke welwillendheid tegenover de tegenstander en het vermijden van alle echte haatgevoelens.

Er zijn nog meer aanwijzingen: uit Afrika, in het bijzonder de verschillende gevallen van geweldloze strijd van de zwarte en gekleurde bevolking tegen de apartheid in Zuid-Afrika, met onder andere de "Verzets-kampagne" in 1952; uit de Verenigde Staten, in het bijzonder de busboycot in Montgomery, Alabama, en de strijd daarna; uit Hongarije, in het bijzonder de algemene staking en het geweldloze verzet tijdens de revolutie in 1956-1957; uit Oost-Duitsland, in het bijzonder de overwegend geweldloze opstand in juni 1953; uit Spanje, in het bijzonder de bus-boycots in Madrid en in Barcelona onder het bewind van Franco; en uit vele andere plaatsen over de gehele wereld.(4)

De laatste vijftig jaar heeft een opmerkelijke ontwikkeling laten zien van deze middelen van verzet en strijd: in de mate waarin ze worden toegepast, in de mate waarin

morele eigenschappen versmolten zijn geraakt met de aktievormen zelf, en de mate waarin zij tegemoet schijnen te komen aan de politieke behoeften van de tijd.

Het wordt daarom van belang nauwkeurig de eventuele mogelijkheden van toepassing te bestuderen van deze onlangs verfijnde, maar toch reeds oude techniek van geweldloze strijd om het ernstige hiaat op te vullen dat er bestaat in de politieke filosofie en in de praktijk van de politieke techniek. Binnen de grenzen van dit artikel kan ik slechts in algemene trekken aanduiden, op welke wijze geweldloze aktie een bijdrage kan leveren aan de oplossing van het hedendaagse probleem van de politieke techniek in de socialistiese politiek, als men tenminste uitgaat van de oorspronkelijke doelstellingen van het socialisme. Deze bijdrage bestaat grotendeels hieruit, dat de techniek van geweldloze strijd op een geschikte wijze een aanvulling of een vervanging biedt voor de huidige konstitutionele en buitenkonstitutionele politieke methodes en technieken, en wel op verschillende belangrijke punten.

Geweldloze aktie kan bestaande middelen aanvullen of vervangen in situaties als:

1. Het zich verzetten tegen een bezettende macht of om een inval in het eigen land te weerstaan, waarbij men, in plaats van militaire voorbereidingen en van oorlog, gebruik kan maken van geweldloze strijd. De mogelijke aanvaller zou zich gekonfronteerd zien met het vooruitzicht dat hij een weerbarstige bevolking onder de duim moet proberen te houden, die reeds getraind is in aktiemiddelen, waarmee op zeer doeltreffende wijze zijn gezag ondermijnd kan worden.

2. In een tijd waarin het bestaande regime een overwel digende militaire superioriteit geniet, kan men geweldloze strijd gebruiken in plaats van gewelddadige revolutie, om het regime door middel van niet-samenwerking, ongehoorzaamheid en verzet te ondermijnen en uiteindelijk totaal te ontbinden.

3. In plaats van het staatsbestel en middelen ter onderdrukking aan te wenden om het beheer over de industrie te kunnen wijzigen, kan men geweldloze strijd gebruiken om geleidelijk, de ene fabriek of industrie-tak na de andere, de eigenaars en de direktie steeds meer te overtuigen van de wenselijkheid en de noodzaak om het beheer over de fabriek of industrie in meerdere handen te leggen en om op grotere schaal de macht over de industrieën te gaan delen met de arbeiders die in die industrie werkzaam zijn,

en met de konsumenten die de produkten van die industrie gebruiken.

4. In plaats van te vertrouwen op de gewone middelen ter onderdrukking, waarover de staat beschikt, kunnen geweldloze sankties vervangende middelen leveren om een bepaald maatschappelijk beleid af te dwingen, dat door wettelijke middelen tot stand is gekomen. Men kan bijvoorbeeld, in plaats van het gevangen zetten van eigenaars of bedrijfsleiders, officiële regeringssteun verlenen aan het boycotten van de toelevering en van de produkten van een firma, die de wetten tegen kinderarbeid schendt; een boycot die wordt uitgevoerd door de leveranciers, arbeiders en konsumenten, en die zo lang wordt volgehouden totdat het beleid wordt veranderd of dat er wellicht een schadeloosstelling wordt gegeven.

5. In plaats van zich geheel te verlaten op gerechtelijke besluiten en op verhoopte veranderingen in de wet om burgerlijke vrijheden te realiseren en te behouden, kan men ook geweldloze aktie gebruiken om een bepaald beleid ingevoerd of zo nodig verzacht te krijgen en om de regering te beletten zich binnen te dringen in de sfeer van persoonlijke vrijheden.

6. Waar de normale demokratiese procedures geblokkeerd, vernietigd of prakties onbruikbaar zijn gemaakt door institutionele bemoeienissen, verordeningen, staatsgrepen of andere buiten-grondwettelijke manoeuvres van de machtsstructuur kan men, in plaats van zich bij de situatie neer te leggen, gebruik maken van geweldloze strijd om door deze bemoeienissen en versperringen heen te dringen en de macht van het volk te herstellen.

7. In plaats van lijdzaam te berusten bij zaken van ekstreem belang of kwesties waarbij het om fundamentele morele principes gaat, zoals een situatie van volkerenmoord, waarbij een meerderheid van de bevolking een dergelijk ongewenst beleid steunt, kan men geweldloos verzet aanwenden als een vreedzaam en toch strijdbaar middel om te ageren tegen het ongewenste beleid.

Al deze hier aangehaalde punten, waarbij geweldloze akties bestaande politieke methodes kunnen aanvullen of vervangen, moeten nog uitgebreid bestudeerd en geanalyseerd worden. Bij het ontwikkelen van een "nieuwe politiek" betekent dit onder andere: een onderzoek van de theorie, een nadere studie van de vereisten, beperkingen en eventuele konsekwenties en verwickelingen van geweldloze aktie onder elke omstandigheid, en het maken van plannen om op

de meest geschikte wijze tot aanvaarding van deze politiek te komen.

Verfijningen en verbeteringen in de techniek zijn nog steeds nodig. Er moet nog meer geëksperimenteerd worden in de toepassing ervan en er zal wel enige tijd nodig zijn om de overgangperiode te overbruggen van de oude politiek naar de nieuwe, op elk van de hierboven aangehaalde zeven terreinen waarop geweldloze aktie kan worden toegepast.

In deze brochure heb ik niet meer willen doen dan de richting aan te geven waarin men mogelijkerwijze de oplossing van een belangrijk gedeelte van het probleem der politieke techniek kan vinden. Ik heb niet beweerd dat geweldloze aktie een panacee is, of het antwoord op alle politieke problemen. Ik stel echter wel, dat het de kern bevat van het antwoord op het huidige probleem der politieke techniek en dat de zeven hierboven genoemde terreinen als uitgangspunten kunnen worden genomen om de oplossing van dat probleem te vinden in het kader van socialistiese doelstellingen. Men zou verschillende aanvangsprogramma's kunnen ontwikkelen voor konservatieven, liberalen, libertariërs, en anderen.

In de schaduw van de resultaten van de progressieve bewegingen der laatste jaren, en met het oog op de menselijke en politieke behoeften van onze tijd, vraag ik de huidige progressieven toch niet teveel, als ik hen verzoek in een nieuwe richting te kijken. Wellicht zal geweldloze strijd een unieke bijdrage kunnen leveren aan het ontwikkelen van een "nieuwe politiek" die realistisch, moreel en doeltreffend is.

NOTEN

- 1) Zie Joan V. Bondurant, CONQUEST OF VIOLENCE: THE GANDIAN PHILOSOPHY OF CONFLICT (Princeton: Princeton University Press, 1958; Londen: Oxford University Press, 1958; en Berkeley: University of California Press, 1965), blz. 214-225.
- 2) Voor besprekingen over geweld en over problemen van politieke ethiek, zie Gene Sharp, GANDHI AS A POLITICAL STRATEGIST, WITH ESSAYS ON ETHICS AND POLITICS (Boston: Porter Sargent Publishers, 1979), Hoofdstuk Elf, "Ethics and Responsibility in Politics" en Hoofdstuk Twaalf, "Morality, Politics, and Political Technique."

- 3) Over Gandhi en de strijd in India, zie Sharp, GANDHI AS A POLITICAL STRATEGIST, de hoofdstukken van Deel Een, en Aanhangsel D voor een uitgebreide geannoteerde bibliografie.
- 4) Over geweldloze strijd, de geschiedenis, de methodes en de dynamiek ervan, zie Gene Sharp, THE POLITICS OF NONVIOLENT ACTION (Boston: Porter Sargent Publisher, 1973).

GESPREKS-ONDERWERPEN

Voer een gesprek, over de inhoud van de brochure, op basis van enkele van de onderstaande uitspraken. (Bekijk desgewenst de kontekst waarin de uitspraak gedaan werd.)

pag.11

In de ogen van zowel sociaal-demokraten als van kommunisten bestond er geen enkele techniek van politieke actie, die tegelijkertijd revolutionair, vreedzaam, effectief, democraties en humanaan kon zijn. Als een dergelijke techniek door hen zou zijn ontdekt, zou de geschiedenis waarschijnlijk een totaal ander verloop gehad hebben.

pag.14

Zij (de socialistiese bewegingen) schoten tekort in voldoende kennis van de wijze, waarop men voor humane socialistiese doelstellingen kan strijden met behulp van humane socialistiese methodes.

pag.16/17

De moeilijkheid is dan ook om een soort macht te vinden, die vreedzaam en onschadelijk is, en die je tegelijkertijd in staat stelt om je verantwoordelijkheden ten opzichte van anderen te vervullen. Om het op een andere manier te zeggen: de moeilijkheid is een soort van macht te ontdekken, die moreel is en niet-militair, die door mensen zelf kan worden gebruikt en die een aanzienlijke bijdrage kan leveren aan de oplossing van het probleem van de politieke techniek.

pag.21

Wellicht zal geweldloze strijd een unieke bijdrage kunnen leveren aan het ontwikkelen van een "nieuwe politiek" die realistisch, moreel en doeltreffend is.

(Andere uitspraken waar u over zou willen praten?)

STICHTING VOORLICHTING AKTIEVE GEWELDLOOSHEID

De Stichting Voorlichting Aktieve Geweldloosheid (SVAG) werd in september 1976 opgericht met als doelstelling: een samenleving die de waarde kent van aktieve geweldloosheid om spanningen en konflikten op te lossen en een rechtvaardige maatschappij te bevorderen, zowel nationaal als internationaal.

De Stichting wil hier aan werken door middel van voorlichting, via informatief materiaal en publikaties.

Belangstellenden ontvangen tweemaal per jaar het gratis "SVAG-Mededelingen"-blad. Een gratis SVAG-boeken katalogus en verdere informatie over de SVAG, kan aangevraagd worden bij: SVAG, Postbus 137, 8000 AC Zwolle.

BROCHURE REEKS AKTIEVE GEWELDLOOSHEID

- AG 1 Geweldloosheid: moreel principe of politieke techniek? Gene Sharp (55 blz. / f 6,00)
- AG 2 Burgerlijke ongehoorzaamheid in een democratie? Wat te doen als geen kompromis mogelijk is? Gene Sharp (43 blz. / f 5,00)
- AG 3 'Over Woede' en 'Nieuwe Mannen, Nieuwe Vrouwen; gedachten over geweldloosheid'. B.Deming (31 blz./f 4,00.)
- AG 4 Geweldloze akties voorbereiden. Toegespitst op de strijd tegen kernenergie en kernwapens. (88 blz. / f 9,00)
- AG 5 Geweldloosheid als revolutionair beginsel; twaalf thesen. Wolfgang Sternstein (68 blz. / f 7,50)
- AG 6 Handboek voor politieke vasten-akties; geschiedenis, voorbeelden, aanwijzingen en training. (72 blz. / f 8,00)
- AG 7 Geweldloosheid opnieuw opeisen; gedachten voor feministiese vrouwen. Jane Meyerding (20 pag. / f 3,00)
- AG 8 Afschaffing van oorlog als een realistische doel. Geweldloze sankties in plaats van diktatuur, massamoord, oorlog en onderdrukking. Gene Sharp (56 blz. / f 6,00)
- AG 9 De macht van het volk; de theorie van geweldloosheid toepassen. D.Albert (48 blz. / f 5,50)
- AG 10 Een einde maken aan onderdrukking; strategiese problemen van de verzetsbeweging in Zuid-Afrika. Gene Sharp (32 blz. / f 4,00)
- AG 11 Opvoeding en Onderwijs tot Vrede. Naar een beschaving gebaseerd op geweldloosheid. D.Prasad (152 blz./f12,50)
- AG 12 Progressieve politiek en geweldloze politieke techniek. Gene Sharp (24 blz. / f 3,50)

De belangrijkste geschriften, van blijvende betekenis en met zeer uiteenlopende onderwerpen, worden in de reeks opgenomen.

INHOUD

Ter Inleiding	3
- Progressieve politiek en politieke techniek	5
- Socialistiese doeleinden en techniek	7
- Twee antwoorden	8
- Is er geen andere manier?	11
- Gekonsentreerde macht	13
- Een nieuwe politiek	15
- Aanknopingspunten voor het vinden van het antwoord	17
Gespreks-onderwerpen	22